



ČESKOSLOVENSKÉ * české & slovenské * VOJENSKÉ LETECKÉ ODZNAKY

Jiří Sehnal, Radek Palička



ČESKOSLOVENSKÉ

* české & slovenské *

VOJENSKÉ

LETECKÉ ODZNAKY

Jiří Sehnal
Radek Palička



*Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být
reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího
písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.*

Autoři děkují za překlady do angličtiny a proofreading,
které provedli Stanislav Dudek a Chris Langley.

Jiří Sehnal, Radek Palička

Československé vojenské letecké odznaky

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz, www.grada.cz
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
jako svou 5352. publikaci

Odpovědná redaktorka Danuše Martinová
Grafická úprava a sazba Q point
Fotografie odznaků: sbírka autorů

Počet stran 240
První vydání, Praha 2013
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2013
Cover Design © Grada, 2013

*Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami
nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.*

ISBN 978-80-247-4791-0 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-8839-5 (elektronická verze ve formátu PDF)

OBSAH

ÚVODEM	7
Poznámka:	8
I. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA.....	9
II. POVÁLEČNÉ OBDOBÍ.....	16
III. ČESKOSLOVENSKÉ ODZNAKY	27
a) Období 1923–1954.....	27
b) Období 1954–1968	75
c) Období 1968–1992.....	90
IV. ČESKÉ ODZNAKY	108
V. SLOVENSKÉ ODZNAKY.....	117
a) Období 1939–1945.....	117
b) Období 1991 – současnost	124
VI. VÝROBCI	139
VII. SBĚRATELÉ	163
VIII. DOSLOV.....	170
IX. PŘÍLOHY.....	171

*Věnováno památce
odvážného válečného pilota
a
neúnavného bojovníka
za svobodné Československo,
kterým byl*

Osvald Kostrba
(1922–2001)



ÚVODEM

Byl jsem poctěn, když mě můj přítel Jirka Sehnal požádal o napsání několika slov na úvod této knihy. Byl jsem zároveň i potěšen, že úkol, který si před několika lety s Radkem Paličkou vytkli, se jim konečně podařilo splnit a že se nejen českým čtenářům dostává do ruky tak podrobná studie. A byl jsem konečně i velmi překvapen tím, o jak rozsáhlou materii se vlastně jedná, i způsobem, s jakým si autoři s tématem poradili.

Zpracování zvoleného námětu prochází napříč hned několika odbornými disciplínami a od otázek ryze technických pochopitelně končí u historie. Samotné sbírání odznaků není samoúčelné, ale samozřejmě jde o shromažďování trojrozměrných artefaktů, střípků dějin, které provázely statečné průkopníky letectví, odhodlané vlastence – válečné letce a konečně i jejich poválečné následovníky – na pohnuté cestě překotným a nezřídka tragickým právě uplynulým stoletím.

Uznání si zaslouží především koncepce samotné knihy. Autoři se totiž neomezili jen na československé a české vojenské letecké odznaky, ale byli si dobře vědomi i dalších souvislostí. Za pozornost stojí také zasvěcené pojednání o puncování a dalším značení těchto odznaků, přičemž bez významu rozhodně nejsou ani informace o replikách a padělcích.

Amatérští sběratelé, ale i pracovníci odborných institucí, zejména pak muzeí, ocení přehlednou důkladnost, se kterou autoři uspořádali a zpracovali obrovské množství dosud nepublikovaných poznatků. Několikaletý původní výzkum autorů přinesl své výsledky v podobě knihy, která nemá obdoby ať již u nás nebo v zahraničí. Můžeme si jen přát, aby obdobným způsobem byly zpracovány i další dosud nepopsané úseky našich vojenských dějin.



Mgr. Jiří Rajlich
Vojenský historický ústav

Poznámka:

Fotografie odznaků použité v této knize jsou v zásadě ve stejné velikosti jako originály, při jejich grafickém zpracování však mohlo dojít k diferencím, a proto je nutné vycházet z údajů v tabulce u každé popisky. První číslo znamená výšku odznaku v mm (měřeno na nejvyšším místě), druhé číslo pak udává šířku odznaku v mm (měřeno na nejširším místě), třetí údaj představuje hmotnost zobrazeného odznaku v gramech (váženo bez odnímatelných částí). Poslední číslice je sběratelský index získatelnosti odznaku. Ten vznikl jako průměr z údajů deseti současných významných sběratelů, kteří nezávisle na sobě zobrazené odznaky hodnotili. Sama stupnice indexu je následovná:

- 1 – odznak je běžně dostupný
- 2 – odznak není běžně dostupný, ale většinou není obtížné jej získat
- 3 – odznak není běžně dostupný a může být problém jej získat
- 4 – odznak je sběratelsky vzácný
- 5 – rarita

Note:

All photographs of badges used in this book are basically to the same one-to-one scale as are the real ones, but during the graphic process some small adjustments could be done so deciding are the size data given in a table to each photo description. The first number indicates height of the badge in millimetres (measured at the highest points), the second number is width in millimetres (measured at the widest points) and the third number means weight in grammes (weighted without detachable parts). The last number is the index of collector's availability. This was created as an approximation of data provided by ten currently most eminent collectors who appraised the depicted badges independently to each one. The index key is as follows:

- 1 – Generally available badge
- 2 – Badge not generally available, but obtaining will usually pose no problem
- 3 – Badge not generally available and obtaining could pose some problems
- 4 – Badge rare to collectors
- 5 – Top rarity

I.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

Poté co vypukla světová válka, přicházeli Češi k letectvu nejprve jako příslušníci rakousko-uherské armády. Po skromných začátcích došlo k velkému rozmachu této nejmladší zbraně a nakonec tvořili letci z českých zemí plnou čtvrtinu početního stavu létajícího personálu rakousko-uherského letectva. Přesný počet se patrně nikdy nepodaří zjistit, a to nejen pro neúplnost podkladů ve vídeňských archivech, ale hlavně proto, že rubrika „národnost“ v osobních spisech vojáků starého mocnářství prostě neexistovala.

Čeští letci sloužící u jednotlivých fliegerkompanií tedy z pochopitelných důvodů nenosili žádný „národní odznak“, který by je odlišoval od ostatních, ale naopak na svých uniformách měli běžné kvalifikační odznaky rakousko-uherského letectva, a to nejprve ve starším provedení s monogramem FJI (Franz-Josef I.), po změně panovníka v roce 1916 pak s písmenem K (jako Karel), a dále v některých případech též odznaky jednotlivých kompanií či frontů.



Obr. 1, 2

Odznaky pilota a pozorovatele rakousko-uherského letectva v pozdějším provedení pocházejí od známé firmy dvorního dodavatele J. Zimblera z Vídně. Sběrka autorů.

Late version of the Austro-Hungarian Army Field Pilot Badge and General Flyer Badge (badge used by Observers, Gunners and other flying personnel) produced by the court contractor company J. Zimbler of Vienna. Author's collection.

Po vzniku zahraničních vojenských jednotek, vytvořených z přeběhlíků a Čechů žijících v cizině, se někteří jednotlivci hlásili k letectvu, a to nejprve ve Francii a později i v Itálii, několik Čechů sloužilo v první světové válce i v letectvu USA. V žádném z těchto dohodových států však nedošlo k vytvoření ryze národní letecké jednotky, jako tomu bylo u pozemního vojska. Českoslovenští letci ani neměli žádný zvláštní odznak a svou kvalifikaci prokazovali pilotními či jinými odznaky toho kterého státu, jehož uniformu nosili.



Obr. 3, 4

Odznaky francouzského pilota a pozorovatele, které byly zavedeny v roce 1916. Sběrka autorů.

French Pilot Badge and Observer Badge introduced in 1916. Author's collection.



Obr. 4A

Kapitán Augustin Charvát v uniformě francouzského letectva po návratu do vlasti v roce 1919. Francouzský pilotní odznak nad klopou pravé kapsy a límcové označení příslušníků francouzského letectva doplňují na stejnokroji i prvky čs. legionářů ve Francii, a to malý kovový legionářský odznak a nárameníky s nášivkou opatřenou iniciálou ČS. Repro sbírka autorů via Čejka.

Captain Augustin Charvát in French Air Force uniform after returning to Czechoslovakia in 1919. French pilot badge above right breast pocket and French Air Force collar insignia are complemented by insignia of the Czechoslovak Legion in France, i.e. small metal legionary badge and shoulder boards with ČS initials. Copy author's collection via Čejka.

**Obr. 5, 6**

Nášivky italského pilota a pozorovatele z I. světové války. Foto Langley. Sbíрка d'Angelo.

Italian Pilot and Observer bullion embroidered badges from WWI. Photo Langley. d'Angelo collection.

**Obr. 6A**

První velitel Leteckého sboru čs. armády setník Jindřich Kostrba, doprovázený dvěma čs. leteckými legionáři z Itálie těsně po jejich přeletu do vlasti dne 11. ledna 1919. Vlevo pilot četař Jindřich Brejla, vpravo pozorovatel rotmistr Mirko Dostál; na rukávu jeho legionářské uniformy je patrná nášivka italského vojenského leteckého pozorovatele. Repro archiv NTM via Lukeš.

The first Commander of the Czechoslovak Army Air Corps – Captain Jindřich Kostrba accompanied by two aviation legionaries from Italy, immediately after their return to Czechoslovakia on January 11th, 1919. On the left is pilot Sgt Jindřich Brejla and to the right observer W/O Mirko Dostál. The bullion embroidered Italian air observer badge is discernible on the sleeve of his legionary uniform. Copy from the NTM archive via Lukeš.



Obr. 6B

Poručík Vladimír Černý v uniformě čs. legionáře z Itálie po návratu do vlasti na snímku z prosince roku 1919. Nad rukávovým štítkem příslušníků čs. legií v Itálii má ještě našitý symbol letců – emblém okřídlené vrtule. Repro sbírka autorů via Čejka.

Lieutenant Vladimír Černý in the Czechoslovak legionary uniform from Italy after his return to Czechoslovakia in a photo from 1919. An aviator's symbol in the form of a propeller with wings is discernible above the sleeve's legionary insignia. Copy author's collection via Čejka.

**Obr. 7, 8**

Odznaky pilota a pozorovatele letectva USA z I. světové války. Sběrka Pandis.

[U.S. Army Air Service Pilot and Observer badges from the time of WWI. Pandis collection.](#)

Jiná situace ovšem byla v Rusku. Na počátku roku 1918 se na Ukrajině setkáváme hned se dvěma leteckými oddíly, kterým veleli bývalí rakouští letci – v Lubnech to byl por. Lev Melč a v čele Leteckého a automobilového oddílu Československé armády (Авиационный и автомобильный отряд чехословацкой армии) stál por. Vlastimil Fiala. Po několika týdnech přinutila vojenská situace obě jednotky boji zmítanou Ukrajinu opustit a stahovat se na východ, směr Vladivostok. Během transportu se oba oddíly spojily, ale postupně přišly o všechna letadla a další výstroj.

Zatímco odzbrojení letci projížděli po železnici Sibiří, byl por. Melč v červnu 1918 postaven v Samaře do čela improvizovaného leteckého oddílu, zřízeného u 1. Husovy divize, který po doplnění ruskými piloty i pozorovateli dosáhl pozoruhodných výsledků. Již koncem roku se tento oddíl transformoval v Omsku na leteckou školu, postupně vybavovanou novými letouny z americké dodávky a personálně doplněnou o letce, kteří do Vladivostoku již dříve dorazili se skupinou por. Fialy. V krátké době bylo započato s intenzivním výcvikem. V září 1919 byla „Čs. letecká škola“ přesunuta do Nikolska Ussurijského, a v listopadu, kdy byly přes Vladivostok zahájeny přesuny jejích příslušníků do vlasti, čítala na tři stovky mužů. Poslední legionářští letci opustili Vladivostok dne 10. ledna 1920.

**Obr. 9, 10**

Odznaky pilota a pozorovatele carského Ruska. Sběrka Alanen.

[Imperial Russian Air Service Pilot and Observer badges. Alanen collection.](#)



Obr. 10A

Improvizovaná a nepochybně v polních podmínkách vyrobená nášivka příslušníka Samostatného leteckého oddílu 1. Československé střelecké divize „Husitské“ z roku 1918. Nachází se na ní zkratka I. ЧСД, vytvořená z malých plechových azbukových písmen, dále malý plechový emblém okřídlené vrtule, který v té době na náramenících používali někteří příslušníci carského letectva, a červený látkový emblém husitského kalicha. Sběrka Poláček.

The embroidered sleeve badge of the Separate Air Detachment of the 1st Czechoslovak Rifle Division "Husitians" from 1918 was improvised and without doubt produced under field conditions. On the badge there is an abbreviation I. ЧСД which is created from thin sheet metal Azbuka-alphabet characters, and a small sheet metal winged propeller also used on shoulder boards by some members of the Imperial Russian Air Service and the red fabric Husitian's chalice. Poláček collection.



Obr. 10B

Major Vlastimil Fiala v uniformě čs. legionáře z Ruska po příjezdu do vlasti na snímku z počátku roku 1920. Uvedená uniforma anglického střihu byla u čs. legií na Rusi nepředpisová, nicméně tolerovaná, a krásně tak dokládá různorodost používaných uniforem té doby. Na rukávu má hodnostní štítek opatřený malým kovovým emblémem vrtule, který symbolizoval nositelovu příslušnost k leteckým jednotkám. Repro sbírka Rajlich.

Major Vlastimil Fiala in the Czechoslovak legionary uniform from Russia in a photo after his return to Czechoslovakia early in 1920. Even in Russia this English-style uniform was non-conforming to regulations, but tolerated, and nicely shows the diversity of uniforms used then. On the sleeve is the rank grade patch with small metal propellor emblem symbolising the holder's membership in the Air Corps. Copy from Rajlich collection.

Podle dochovaných svědectví měli přinejmenším příslušníci létajícího personálu „Čs. letecké školy“ zvláštní **letecký odznak**, vyrobený ze stříbra místním zlatníkem na zakázku, na kterém byly použity jak letecké, tak husitské motivy. Protože se však svědectví o podobě takového odznaku dost výrazně liší, je možné předpokládat, že odznaků bylo více druhů, anebo že šlo o „výrobní“ varianty odznaku jednoho. Přes veškerou snahu se nepodařilo fotografii tak zajímavého falerika do této publikace získat.

Několik zběhů z československých legii také působilo v nově se formujících oddílech rudého letectva a jeden z nich, Karel Kuchařský, jenž působil jako pozorovatel u 1. leteckého saratovského pluku Rudé armády, byl dekorován příslušným odznakem.



Obr. 11

Fotografie sovětského odznaku Karla Kuchařského z roku 1920. Repro Letectví a kosmonautika č. 11/1965.

Soviet badge of Karel Kuchařský on a photo from 1920. Copy from Letectví+kosmonautika issue No.11/1965.

II. POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Jen několik dnů po vyhlášení samostatného Československa byl založen Letecký sbor nového státu, v jehož čele stál známý rakouský letec setník Jindřich Kostrba. První českoslovenští letci pochopitelně všichni pocházeli z rakousko-uherské armády a v Praze, eventuálně v českých zemích byli v té době buď na dovolených, či ze služebních důvodů, další přicházeli po zastavení bojů na frontách, ať už s pozemními transporty, nebo se svými letadly. V popřevratové euforii si vojáci z uniforem odstraňovali rakousko-uherské vojenské symboly, zejména kokardy z čepic, které byly nahrazovány stužkami v národních barvách. Letci si balonky na límcích ponechali, stejně jako rakousko-uherské odznaky pilotů a pozorovatelů, individuálně však byly upravovány tak, že z nich byl odstraňován císařův monogram, koruna a státní znak, někdy jen zakrytím červenobílou látkou, jindy více či méně zdařilým zbroušením, nebo dokonce překrytím za použití jiného odznaku. Nařízení č. 434 a č. 434/I N.O. pres. ze dne 30. listopadu a 11. prosince 1918 stanovila prozatímní zásady pro úpravu a nošení rakousko-uherských stejnokrojů včetně některých odznaků. Podle těchto nařízení letci měli i nadále nosit kovový symbol balonu na výložkách a nově i na čepicích. Konkrétní zmínka o tomto odznaku v nařízeních není, nicméně odznak samotný byl ve smyslu nařízení chápán jako odznak příslušnosti ke speciálním oddílům – v tomto případě k Leteckému sboru.



Obr. 12

Kresba upraveného odznaku rakousko-uherského leteckého pozorovatele, kdy císařský monogram byl překryt amatérsky vyvedeným lvem a rakousko-uherský státní znak byl přetažen látkovou stužkou v národních barvách. Kresba S. Pokorný.

A drawing of the modified Austro-Hungarian General Flyer Badge. The amateurishly created Czech lion was superimposed over the Imperial monogram and the Austro-Hungarian coat of arms was covered up by a fabric ribbon in the Czechoslovak national colours. Drawing by S. Pokorný.

**Obr. 13**

Upravený odznak rakousko-uherského leteckého pozorovatele z roku 1918. Císařský monogram ve štítu byl zbroušen, rakousko-uherský státní znak překryt smaltovaným odznakem se symbolem českého lva. Odznak pochází z pozůstalosti pplk. Václava Vlčka. Sběrka VHÚ.

Modified Austro-Hungarian General Flyer Badge from 1918. The Imperial monogram in shield was ground off and the Austro-Hungarian coat of arms covered up with an enamel badge with the Czech lion. This badge is from the estate of Lieutenant Colonel Václav Vlček. VHÚ collection.

O něco později začali přicházet letci legionářští, a to jak z Francie, tak i z Itálie či Ruska. Ti pochopitelně hrdě nosili kvalifikační letecké odznaky těchto zemí, zatímco proti používání, byť upravených odznaků rakousko-uherských, se zvedla vlna kritiky, a to nejen v armádě, ale i ze strany tisku. Setník Kostrba se pokoušel prosadit nošení jednotně upravených rakousko-uherských odznaků a také vyznamenání cestou oficiální, ale narazil na příkré odmítnutí, neboť politická situace v nově konstituované republice nebyla takovému řešení příznivě nakloněna. Definitivně bylo nošení odznaků rakousko-uherského původu, ať již upravených nebo v původní podobě, v celé armádě zakázáno výnosem č. 1203/VIII/2 ze dne 20. dubna 1919, který byl uveřejněn ve Věstníku Čs. MNO, část 24, článek 605 ze dne 23. května 1919. A tak sloužili bývalí rakousko-uherské letci v nové armádě bez kvalifikačních odznaků, zatímco jejich kolegové z legií své odznaky používat mohli.

Výzbroj a výstroj nově vzniklé československé armády byla v té době značně nejednotná, navíc letectvo bylo stále jakousi popelkou, což se projevilo např. tím, že ani nový stejnokrojový předpis z roku 1919 nepočítal se zvláštním označením pro letce, natož snad s odlišným stejnokrojem. Letci byli začleněni mezi technické vojsko, se kterým měli společné tmavohnědé výložky. Na upravených, tzv. kolkovaných uniformách rakousko-uherského původu, a to jak na výložkách, tak i na čepicích, letci zpočátku nosili rakousko-uherský odznak se symbolem balonu. Po postavení leteckých setnin se ujal neoficiální zvyk nosit namísto symbolu balonu **emblém letounu**, jenž byl ve výzbroji té které setniny. Tento neoficiální zvyk se následně přenesl i na nové čs. uniformy, které začaly být používány v průběhu roku 1919. Setnin bylo na konci roku 1919 celkem sedm, postupně však zanikaly nebo byly reorganizovány, jejich výzbroj i personální obsazení se měnily, a z uniforem letců postupně zmizely odznaky ve tvaru letounů. Šlo o první ryze československý letecký odznak, byť neoficiální, který v letech 1919–1920 sloužil k určení příslušnosti nositele k určité bojové jednotce. Výroba těchto odznaků zřejmě nebyla centrální, pravděpodobně se jednalo o zakázky výrobcům v místě působení té které letecké setniny; známé je provedení těchto odznaků jak celokovové, tak i ve formě nášivky.



Obr. 14, 15

33,02	17,52	1,35	3
-------	-------	------	---

Rakousko-uherský límcový odznak se stylizovaným balonem. Zlacená barva byla určena pro důstojníky, stříbřitá pro poddůstojníky a mužstvo. Toto rozdělení pravděpodobně zůstalo i u Leteckého sboru. Sběrka autorů.

Austro-Hungarian collar badge with a stylised balloon, gilded version. The gilded version was appointed for officers and silver version for non-commissioned officers and enlisted men. The same differentiation may have been used in the Czechoslovak Air Corps. Author's collection.



Obr. 15A

Upravený rakousko-uherský stejnokroj používaný příslušníky Leteckého sboru v období let 1918 a 1919. Odznak se symbolem balonu byl na tomto stejnokroji nošen jak na čepici, tak i na výložkách. Repro sbírka autorů via Čejka.

Modified Austro-Hungarian uniform used by the members of Czechoslovak Air Corps in the years 1918 and 1919. The badge with balloon was worn both on the cap and on the collar. Copy author's collection via Čejka.

**Obr. 16, 17**

23.90	38.50	1,58	4
-------	-------	------	---

Levá polovina nejrozšířenější varianty odznaku s emblémem letounu, vyrobená z lehké hliníkové slitiny. Odznak neměl žádné připínání a na uniformu se přišíval. Přidána byla nepůvodní jehla. Nepodařilo se zjistit, zda se ve skutečnosti používaly obě barevné úpravy tohoto odznaku, jako tomu bylo u odznaků se symbolem balonu, či jen zobrazené stříbrné provedení. Sběrka autorů.

Left half of the most widely used variant of the badge with an aircraft emblem produced from light aluminum alloy. This badge had no attachment fittings and was sewn upon the uniform. Non-original needle added to this example. It is not known if there were two colour variants as with the balloon badge, or only the silver version depicted here. Author's collection.

**Obr. 18**

Příslušníci Leteckého sboru na snímku z roku 1919 v upravených rakousko-uherských stejnokrojích s neoficiálními odznaky se symbolem letounu. Repro sbírka Poláček.

Servicemen of the Czechoslovak Air Corps in the modified Austro-Hungarian uniforms with unofficial aircraft badges in a photo from 1919. Copy Poláček collection.



Obr. 19, 20, 20A, 20B

Přiložené snímky krásně dokumentují celou škálu různých střihů prvních čs. stejnokrojů používaných u Leteckého sboru v přechodném poválečném období v letech 1919–1921, včetně velké nejednotnosti ve způsobu nošení odznaku se symbolem letounu. Repro sbírka autorů, Rajlich, Poláček.

The photos attached nicely document the wide array of various styles of early Czechoslovak uniforms used by the Air Corps personnel in the intermediate post WW1 time frame of 1919–1921, including the wearing of the aircraft badge, but in a variety of unregulated locations. Copy author's collection, Rajlich, Poláček.